

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛІСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет права, публічного управління
та національної безпеки
Кафедра економічної теорії,
інтелектуальної власності та публічного
управління

Кваліфікаційна робота
на правах рукопису

ГУЗЬ ВІТАЛІЙ ВАДИМОВИЧ
(прізвище, ім'я, по батькові здобувача вищої освіти)

УДК 342.5; 352
(індекс)

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

**МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ ЯК СОЦІАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ
РОЗВИТКУ**
(тема роботи)

281 «Публічне управління та адміністрування»
(шифр і назва спеціальності)

Подається на здобуття освітнього ступеня бакалавр
кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання
ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне
джерело

В.В. Гузь
(підпис, ініціали та прізвище здобувача вищої освіти)

Керівник роботи
ДАЦІЙ Надія Василівна
(прізвище, ім'я, по батькові)
д. держ.упр., професор
(науковий ступінь, вчене звання)

Житомир – 2024

АНОТАЦІЯ

ГУЗЬ В. В. Місцеве самоврядування як соціальний інститут розвитку. – Кваліфікаційна робота на правах рукопису.

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня бакалавр за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування» – Поліський національний університет, Житомир, 2024.

Розкрито роль місцевого самоврядування як соціального інституту. Провести аналіз механізмів взаємодії органів місцевого самоврядування та населення. Визначено напрями розвитку активності та домінуючі форми участі населення у місцевому самоврядуванні.

Ключові слова: громадянське суспільство, демократія, механізм взаємодії; місцеве самоврядування, народовладдя, органи місцевого самоврядування; органи самоорганізації населення; реформа, соціальний інститут; територіальна громада; управлінська діяльність.

ANNOTATION

Huz Vitalii. Local self-government as a social institution of development – Qualification work on manuscript rights.

Qualification work for obtaining a bachelor's degree in specialty 281 "Public management and administration" – Polissia National University, Zhytomyr, 2024.

The role of local self-government as a social institution is revealed. Analyze mechanisms of interaction between local self-government bodies and the population. The directions of activity development and the dominant forms of population participation in local self-government have been determined.

Keywords: civil society, democracy, interaction mechanism; local self-government, people's power, local self-government bodies; bodies of self-organization of the population; reform, social institution; local community; management activity.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ	6
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ МЕХАНІЗМІВ ВЗАЄМОДІЇ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ТА НАСЕЛЕННЯ	13
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ РОЗВИТКУ АКТИВНОСТІ ТА ДОМІНУЮЧИХ ФОРМ УЧАСТІ НАСЕЛЕННЯ У МІСЦЕВОМУ САМОВРЯДУВАННІ	23
ВИСНОВКИ	29
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	31
ДОДАТКИ	37

ВСТУП

Актуальність теми. Становлення громадянського суспільства, що відбувається останніми роками, торкнулося всі основні сфери життєдіяльності і призвело до появи нових інститутів. Зміни соціальних взаємодій, політичного та адміністративного устрою держави дають населенню можливість виступити активним учасником процесів управління та, насамперед, на місцевому рівні. Реалізація цієї можливості є і у такого елемента громадянського суспільства як інститут місцевого самоврядування. Виступаючи як самостійний інститут суспільства, місцеве самоврядування є унікальним, має свої особливості феномену. А в свою чергу, місцеве самоврядування є своєрідною школою громадськості, демократичної організації місцевого життя. Воно привчає суспільство до самоорганізації, яке необхідно для якісного вирішення питань відповідно до інтересів громадян.

Історія розвитку місцевого самоврядування в Україні та формування системи місцевого самоврядування розглянуто у роботах: С. Булої, В. Гнатюка, І. Софінської. Як чинник становлення громадянського суспільства місцеве самоврядування розглядають: Н. Дацій, А. Михненко, В. Рубцов, О. Сушинський та ін.

Мета роботи виявити особливості здійснення реформи місцевого самоврядування як соціального інституту, що сприяє підвищенню рівня суспільної самоорганізації та самодіяльності місцевого співтовариства у вирішенні своїх завдань.

Для реалізації зазначеної мети у дослідженні вирішуються такі **завдання:**

- розкрити роль місцевого самоврядування як соціального інституту;
- провести аналіз механізмів взаємодії органів місцевого самоврядування та населення;
- визначити напрями розвитку активності та домінуючі форми участі населення у місцевому самоврядуванні.

Предмет дослідження виступає місцеве самоврядування як соціальний інститут розвитку.

Об'єкт дослідження це процес взаємодії інститутів місцевого самоврядування та населення в управлінській діяльності.

Методологічна основа представлена сукупністю загальнонаукових принципів та методів соціального пізнання, аналізу та узагальнення джерел на тему дослідження. Важливого значення набуває міждисциплінарний підхід, що дозволяє всебічно вивчити місцеве самоврядування з об'єктивної точки зору.

Перелік публікацій: основні теоретичні положення кваліфікаційної роботи, доповідалися на: VII Міжнародній науково-практичній конференції *«Теоретичні аспекти та практичні проблеми управління, економіки та природокористування в Україні»* у м. Київ, 2-3 листопада 2023 року, секція «Публічне управління та адміністрування»; Міжнародній наук.-практ. конф. *«Механізми управління розвитком територій»* м. Житомир (27-28 жовтня 2023р.).

Практичне значення отриманих результатів. Отримані в результаті дослідження висновки можуть бути використані для вдосконалення системи місцевого самоврядування, розвитку поглиблення форм і методів взаємодії населення та місцевої влади, підвищення соціальної активності населення у вирішенні проблем місцевого співтовариства.

Структура та обсяг роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків і списку використаних джерел (43), додатків – 6 сторінок. Обсяг роботи – 42 сторінки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Інститут місцевого самоврядування є формою здійснення влади, яка належить народу, і є важливим елементом основ конституційного ладу держави, яка існує у рамки існуючої соціальної та громадянської культури, що відповідає основним запитам нашого громадянського суспільства.

Для побудови сильного громадянського суспільства в нашій державі необхідна реалізація механізмів громадської участі, формування стійких зв'язків між суспільством та державою. Йдеться про те, що лише реальна громадянська участь, яка дає особистості почуття причетності та затребуваності її ініціатив, яка пов'язана з відповідальністю та підзвітністю влади, а також впливають на владні рішення, сприяють розвитку місцевого самоврядування. На посилення ролі громадянських ініціатив та самодіяльності звертають увагу багато дослідників [6; 39].

Основою місцевого самоврядування покладено народовладдя, ідея громадянського суспільства, яке побудоване на засадах локальної демократії та децентралізації державної влади, що означає передачу органам місцевого самоврядування окремих владних повноважень центру. Місцеве самоврядування має яскраво виражений соціальний характер, відбиваючи соціальну структуру населення, потреби та інтереси соціальних верств і стану місцевої громади. Ця обставина має важливий характер розуміння змісту місцевого самоврядування як специфічного суб'єкта управління територіальною громадою. В основу формування місцевого самоврядування покладено сучасні ідеї побудови відкритого громадянського суспільства на засадах локальної демократії, децентралізації державної влади. Воно дозволяє поєднувати інтереси та права людини з територіальними та державними інтересами [40; 42].

Варто зазначити, що поняття місцеве самоврядування та громадське не тотожні. Місцеве самоврядування – це «форма публічної влади населення у вирішенні питань місцевого значення або безпосередньо, або через органи місцевого самоврядування» [38, с. 82]. А громадське самоврядування – «це прояв суспільної активності громадян, форми колективного об'єднання людей, якими вони добровільно беруть участь у вирішенні конкретних справ місцевого співтовариства» [3, с. 52]. Громадське самоврядування знаходить визначення «у громадських об'єднаннях, які створюються громадянами у порядку самоорганізації і можуть діяти лише в рамках законів» [25; 28; 31; 32]. Ці громадські об'єднання створюються для участі у політичному житті, для здійснення суспільно корисних цілей у різних сферах життєдіяльності людей, для задоволення своїх потреб, для благодійної діяльності. Реальне справжнє здійснення місцевого самоврядування визначається наявністю різних громадських об'єднань громадян, здатних скластися у місцеве співтовариство. Місцевому співтовариству не може супроводжувати успіх, якщо його громадяни перебувають у стані апатії, дезорганізації і не мають у ньому мережу громадських структур, здатної мобілізувати і чітко висловити волю більшості, перетворивши її на ефективний інструмент місцевого самоврядування.

Громадські об'єднання створюються у вигляді громадських організацій, громадських рухів, громадських фондів, тобто система управління суспільними справами, побудована на основі самоорганізації та саморегулювання.

Повертаючись до місцевого самоврядування, слід зазначити, що місцеве самоврядування здійснюється по всій території держави у містах, сільських поселеннях та інших територіях. В основу формування місцевого самоврядування покладено сучасні ідеї побудови відкритого громадянського суспільства на засадах локальної демократії, децентралізації державної влади. Воно дозволяє поєднувати інтереси та права людини з регіональними та державними інтересами (Додаток А).

Насправді місцеве самоврядування, як свідчить досвід багатьох країн [16; 37; 40], виступає необхідною структурою, однією з основних елементів

демократичного ладу. Ці ідеї відображені в Європейській Хартії місцевого самоврядування [13], в якій наголошується «право громадян на участь в управлінні суспільними справами – складова частина демократичних принципів, цінність яких визнається усіма державами» [13]. Саме це право може бути реалізовано на місцевому рівні. А органи місцевого самоврядування є однією з засад будь-якого демократичного режиму. Ефективне та «наближене до кожного громадянина управління можливе при існуючих територіальних громадах» [18, с. 570], що функціонують на основах самоврядування та наділених реальною владою. Процес захисту та зміцнення місцевого самоврядування є істотним внеском у будівництво таких держав, що ґрунтуються на принципах демократії.

Самоврядування, на думку О.А. Бориславської [5, с. 69], є «найвищою формою управління справами громадянського суспільства, яка заснована на єдності його суб'єктів та об'єктів, безпосередньої участі громадян у виконанні завдань народовладдя». У свою чергу, народовладдя означає юридичну та фактичну приналежність політичної влади до народу, яку він здійснює у своїх інтересах. Конституція України [15] закріплює владні повноваження громадян, у сфері місцевого самоврядування. Громадянин одночасно є суб'єктом і об'єктом влади, ключовою фігурою владного процесу, що діє.

Слово «демократія» в буквальному перекладі означає «народовладдя», тому саме принцип безпосередньої чи опосередкованої участі населення в управлінні суспільством та державою через органи, яким воно довіряє цю владу, а ті, у свою чергу, діють і виступають від імені народу, говорить про те, що місцеве самоврядування є найважливішим ознакою демократії [6, с. 79]. Самоврядування, будучи принципом демократії, забезпечує її здійснення, розвиває її, удосконалює, перетворює народну владу на самоврядну діяльність громадян у їхніх же інтересах та на їхнє благо. І в цьому сенсі місцеве самоврядування вже включає демократію – представницьку (виборні органи) і безпосередню (референдуми, збори громадян, правотворча ініціатива, звернення до органів місцевого самоврядування) [43, с.21] (Додаток Б).

Безпосередня демократія є важливим засобом реалізації самоврядування народу. Її інститути створюють умови для участі кожного громадянина в обговоренні та прийнятті законів держави, у виборі своїх представників та у проведенні в життя нормативних актів.

Удосконалення демократії потребує постійного розвитку ініціативи та самодіяльності громадян, посилення їхньої ролі у всіх сферах суспільного життя. Саме тому мають бути використані форми участі територіальних колективів в управлінні. Виборні представницькі органи не повинні протиставлятися прямій участі населення у створенні, прийнятті та реалізації рішень. При цьому представницькі органи повинні бути радше виконавчими органами народної волі.

Отже, самоврядування – це «сукупність представницької демократії та безпосередньої демократії влади народу, а також різноманіття форм управлінської діяльності населення щодо її реалізації» [41, с. 60].

Як справедливо зазначає С.П. Рабінович [34, с.22], «самоврядування є конкретна міра, спосіб поєднання, з'єднання демократії та управління. Самоврядування забезпечує вищий рівень розвитку демократії».

В українському законодавстві [15; 23; 24; 32] закріплені принципи місцевого самоврядування: «самостійність вирішення населенням питань місцевого значення; організаційне відокремлення місцевого самоврядування у системі управління суспільством та державою; різноманіття форм здійснення місцевого самоврядування; наявність виборних та посадових осіб, а також їх відповідальність перед населенням, яке їх вибрало» [15; 23]. До демократичних засад відноситься і відповідальність органів місцевого самоврядування перед державою за виконання функцій, делегованих йому.

Полеміка про природу місцевого самоврядування продовжується і сьогодні. Одні дослідники стверджують [2; 11], що місцеве самоврядування є децентралізованим та організаційно відокремленим елементом державного механізму. Інші, навпаки [5; 6], дотримуються суспільної доктрини, висуваючи на її користь такі аргументи: «участь населення у формуванні місцевих органів

влади, самостійність місцевих органів, наявність у них власних фінансових, матеріальних, людських ресурсів та власної компетенції» [5, с. 59].

Дотримуючись позицій чи одних, чи інших авторів, неможливо повністю зрозуміти сутність місцевого самоврядування. «Визначаючи природу місцевого самоврядування та її сутність, ми виходимо із системи відносин між державою та місцевим самоврядуванням» [8, с. 98]. Конструювання сучасних теорій місцевого самоврядування побудовано на синтезі різних підходів і торкається проблем використання на місцевому рівні ефективних технологій менеджменту, можливості задоволення суспільних потреб, залучення ширших верств населення в процес управління розвитком територій [2, с. 117].

У зв'язку з цим місцеве самоврядування можна охарактеризувати як систему форм народовладдя, що забезпечує можливість населенню безпосередньо або через обраних ним представників, що проживає на певній території та, виходячи з його інтересів, місцевих умов та особливостей, самостійно та під свою відповідальність вирішувати питання місцевого значення відповідно із законодавством [15; 23; 25], на основі власної матеріально-фінансової бази та державної підтримки з метою найбільш повного задоволення колективних інтересів та потреб місцевого співтовариства, забезпечення добробуту кожного мешканця цієї території.

Громадянське суспільство зближується з місцевим самоврядуванням, оскільки в основі місцевого самоврядування – громадське, індивідуалізоване. Громадянське суспільство має на увазі індивідуалізовану форму існування соціальності у її протиставленні політичному, фіксуючи певний рівень розвитку та зрілості суспільства в цілому, специфічну історичну його форму, стан. Тому можна виділити ще два підходи до тлумачення поняття громадянське суспільство. Перший підхід у тому, що громадянське суспільство сприймається як універсальне, як увесь широкий комплекс суспільних відносин, протилежних державі та будь-якій її формі, як усе, що не є власне держава, влада, адміністрація. Представником цього підходу А.М. Михненко [8, с. 62], який визначає громадянське суспільство як «...найвищу стадію і найбільш досконалу

форму людської спільності, що включає як структурні елементи добровільно сформовані перші спільноти людей, сім'ї, корпорації, асоціації. А також соціальні спільності, а не державні та політичні структури; сукупність недержавних, неполітичних відносин у суспільстві економічних, сімейних, національних, духовних, моральних та інших; це довільне та приватне життя людей, їх звичаї; сфера самопрояву, вільних індивідів та його організацій, огорожена законами від прямого втручання та довільної регламентації своєї діяльності із боку структурі державної влади». Таким чином, наголошується на недержавному характері структурних утворень громадянського суспільства.

Розгляд суспільства як соціальної універсали веде до зближення понять «громадянське суспільство» та «суспільство», їх ототожнення. Найважливішою ознакою, що є важливим визначення громадянського суспільства, на думку О.І. Сушинського [39, с. 44], є наявність самоврядування. Держава прагне керувати суспільством і цим нав'язати йому свою волю, визначити його долю. Самоврядування ж надає самостійність громадянському суспільству, обмежуючи всевладдя держави. Досягши зрілості, громадянське суспільство стає здатним ставити діяльність держави під контроль (Додаток В).

Громадянське суспільство – це сукупність самодіяльних організацій, певним чином формалізованих та інституційного оформлених, які виражають інтереси різних груп у суспільстві. Іншими словами, «громадянське суспільство – це система відносин, що живить зв'язок від суспільства до держави, що підтверджує або заперечує легітимність політичного режиму влади при складних економічних відносинах» [11, с. 5]. Слід зазначити, що громадянське суспільство формується як знизу, через самодіяльність населення, і зверху, під впливом держави. В нашій державі її активність «знизу» явно слабка. А суб'єктам управління на місцевому рівні доводиться концентрувати зусилля у напрямі своєчасного та якісного задоволення потреб мешканців місцевого співтовариства, у тому числі за допомогою покращення внутрішньої організації діяльності.

Таким чином, громадянське суспільство – високорозвинене об'єднання людей, що має суверенне право на життєдіяльність, яке самоврядно здійснює контроль над державою. По-справжньому громадянським суспільством можна вважати таке об'єднання людей, де досягнуто оптимальне співвідношення всіх сфер суспільного життя, тобто де взаємозв'язок та взаємодія економічного, політичного, соціального та духовного забезпечують та зумовлюють прогрес у розвитку людського суспільства, його поступальний рух уперед, до вищої форми організації.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ МЕХАНІЗМІВ ВЗАЄМОДІЇ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ТА НАСЕЛЕННЯ

Місцеве самоврядування забезпечує ключові життєві потреби людини, надаючи вирішальний вплив на якість життя. Місцева влада впливає на формування людини, її особистості та цінностей. Одне із завдань сучасного місцевого самоврядування – розвиток у громадян навичок самостійного, під відповідальність рішення місцевих справ – справ, які, зрештою, створюють основу модернізації країни.

В результаті аналізу стану місцевого самоврядування виявлено низку існуючих проблем: 1. Фінансово-економічне становище територіальних громад. Фінансова незабезпеченість місцевих бюджетів є загальною проблемою територіальних громад [20]. Постійно дискутується про необхідність передачі територіальним громадам додаткових джерел власних доходів, насамперед, податкових, в останні роки база таких доходів неухильно скорочувалася, а замість неї посилювалася – фінансова допомога зверху. Таким чином, громади позбавляються значної частини власних доходів та місцевих податків і втрачають мотивацію до збільшення відповідної податкової бази (земельні ділянки та нерухомість фізичних осіб), яку найефективніше може розвивати та враховувати саме місцева влада. 2. Відповідальність посадових осіб місцевого самоврядування. У 2023 р. внесено зміни в Закон України «Про службу в органах місцевого самоврядування» [24], щодо посилення контролю із боку представницьких органів місцевого самоврядування над діяльністю голів територіальних громад. Головною метою «є створення умов розширення повноважень громадян та його представників – депутатів місцевих рад з контролю за діями голів територіальних громад та застосування до них заходів впливу у разі неефективності їх діяльності чи скоєння ними протиправних дій» [24]. Також, закон стане ефективним інструментом подолання конфліктів регіональної та місцевої влади. 3. Підвищення якості адміністративних услуг. 4.

Кадрова проблема, пов'язана з нестачею на місцях кваліфікованих спеціалістів, які готові працювати у сфері місцевого самоврядування. 5. Низька соціальна активність громадян.

Серйозною проблемою нині є низька територіальна самоврядна активність громадян. Ставлення громадян до ідеї взяти участь у діяльності органів місцевого самоврядування є стабільно індивідуальним. Як основні причини загалом низької активності населення можна назвати такі: 1) місцеві інтереси не приваблюють у шкалі цінностей багатьох категорій громадян; 2) реальна роль місцевого самоврядування нерідко зводиться не до самоорганізації, саморегулювання та саморозвитку, а до зрівняльного розподілу обмежених ресурсів, що підриває економічні стимули до самоврядування; 3) дефіцит владних повноважень органів місцевого самоврядування робить їх малопривабливими для населення у сенсі участі у їх формуванні та діяльності; 4) інколи робота керівників місцевої влади у своїх інтересах, а не на користь населення [42, с. 146].

Таким чином, основна мета, поставлена реформою місцевого самоврядування – наближення влади до населення та активна участь населення у процесі управління територіями поки що залишається слабкою. В умовах формування демократичної держави у сучасній Україні місцеве самоврядування виступає однією з найважливіших чинників розвитку громадянського суспільства.

Інститут місцевого самоврядування передбачає розвиток громадянських ініціатив населення на самому низовому, місцевому рівні, є важливим каналом взаємодії суб'єктів громадського життя, оскільки у формуванні органів місцевого самоврядування найактивнішу участь беруть мешканці місцевих громад і, відповідно, вони є більш доступним для населення. Ідея самоврядування передбачає безпосередню участь населення у вирішенні питань своєї життєдіяльності та задоволення своїх інтересів та потреб через надання якісних адміністративних послуг. Для цього громадам потрібна організована допомога та підтримка з боку як державної, так і місцевої влади. При цьому

більшість населення, як свідчать дослідження у (Додатку Д), не розуміють сутності місцевого самоврядування і не бажають брати участь у спільному вирішенні місцевих проблем. Участь населення у місцевому самоврядуванні є досить складною для наукового аналізу проблемою. Для розуміння реальних процесів громадської участі на низовому рівні необхідно досліджувати як стан інституту місцевого самоврядування, так і стан громадянського суспільства у країні. При цьому вивчення «громадянського сектора у регіонах та містах розглядається дослідниками як можливість оцінити реальний стан громадянського суспільства, побачивши, як у приватному виявляється загальне, а загалом – приватне» [39, с.43].

Також велика увага до проблем громадянського суспільства та самосвідомості через призму місцевого самоврядування продиктована тією відомою тезою, що громадянське суспільство «виростає» саме у міському просторі, що концентрує у собі різноманітність інтелігенції та професійних груп.

Таким чином, у різноманітних формах участі населення на місцевому рівні необхідно бачити потенціал для вирішення проблем громадянської активності населення. Саме місцеве самоврядування визначається згідно зі ст. у Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні» [23] «як форма здійснення народом своєї влади, самостійне та під свою відповідальність рішення населенням безпосередньо та (або) через органи місцевого самоврядування питань місцевого значення виходячи з інтересів населення з урахуванням історичних та інших місцевих традицій». Завдання максимально інституціоналізувати умови самостійного вирішення жителями своїх локальних проблем визначалося як пріоритетне для всього проекту реформування місцевого самоврядування в державі. У цьому, щоб надати населенню можливість участі у прийнятті рішень, реалізації громадянських ініціатив, і концентрувалася сама сутність адміністративної реформи.

Тобто дана реформа була спрямована на розвиток громадянського суспільства в країні за допомогою стимулювання громадянської активності

знизу. Питання співвідношення соціальної участі у місцевому самоврядуванні та стану громадянського суспільства у тому, що з реалізації даних форм виявляються всі проблеми громадянської активності країни, накопичені на сьогодні, тобто. проблеми взаємовідносин влади та населення, зокрема історичних передумов, низького рівня політичної культури населення, діяльності громадських організацій [18; 33].

Весь комплекс причин, що з проблематикою громадянського суспільства в державі, визначає невисоку динаміку форм участі населення реалізації місцевого самоврядування. Серед форм участі населення у місцевому самоврядуванні чи «інститутів безпосередньої демократії виділяються вирішальні інститути (безпосереднє здійснення населенням місцевого самоврядування) та інститути участі у місцевому самоврядуванні» [40, с. 80]. До форм безпосереднього здійснення населенням місцевого самоврядування відносяться: «місцевий референдум, вибори, голосування на відкликання депутата (члена виборного органу місцевого самоврядування, виборної посадової особи місцевого самоврядування), голосування з питань зміни меж територіальної громади, перетворення муніципального утворення, сходи громадян; до форм участі населення у здійсненні місцевого самоврядування – територіальне громадське самоврядування, правотворча ініціатива, громадські слухання, збори, конференція та опитування громадян, звернення громадян до органів місцевого самоврядування» [40, с. 58].

По-перше, готовність громадян до реалізації своїх права і свободи: «Громадяни нашої держави зараз значно більшою мірою, ніж на початку реформ, готові до вільної діяльності (і професійної, і суспільно-політичної). Діяльність – без державної опіки. Дедалі більше людей розраховують, передусім, на себе. Вважають, що тільки від них залежить і їхній особистий успіх, а, отже, і успіх усієї країни» [33, с. 93]. І, по-друге, «неготовність державного апарату, бюрократії взаємодіяти з такими вільними громадянами та перешкодження суспільно-політичній активності громадян. Важливим доповненням є розмежування проблем сильної держави і сильної бюрократії.

Якщо перше необхідно громадянському суспільству як інструмент розвитку та підтримання порядку, то друге – смертельно небезпечне» [18, с. 569]. Вихід із цієї проблеми бачиться надалі планомірному, наполегливому та рішучому розвитку інститутів демократії: «...Створені за ці роки демократичні установи мають укорінитися у всіх соціальних прошарках. І тому, по-перше, треба постійно доводити дієздатність демократичного устрою. І, по-друге, довіряти дедалі більше соціальних і політичних функцій безпосередньо громадянам, їх організаціям та самоврядуванню» [20; 21].

З усього вищесказаного можна дійти висновку у тому, що завдання створення умов для співучасті громадян, в управлінні і самоврядуванні, отже, розвитку соціального самоврядування на місцях висувається на перший план, фіксуючи важливий напрямок вдосконалення громадської сфери та громадської політики сучасного громадянського суспільства. Основною проблемою, яка гальмує громадсько-політичну участь громадян, є опір самої влади та відсутність необхідних інституційних умов.

На думку Н.В. Дацій [10], для розвитку громадсько-владного інституту місцевого самоврядування важливо пред'являти такі вимоги до органів місцевого самоврядування [10]: «необхідність надання громадянам права приймати рішення, які найсерйозніше зачіпають їхнє повсякденне життя; створення умов участі у прийнятті рішень; підтримка ініціатив громадськості; заохочення розвитку зв'язків між органами місцевого самоврядування та громадськими організаціями; створення інфраструктури громадських об'єднань громадян для спільної діяльності; заміна владних методів дій на методи взаємодії та співпраці».

Таким чином, місцеве самоврядування є тією сферою, де права і свободи громадян можуть максимально повно реалізовуватися, у тому числі право на здійснення управління територіями нарівні з владними інститутами. У цьому не лише з метою проекту адміністративної реформи, а й у інтересах побудови громадянського суспільства, необхідні цілеспрямовані заходи щодо створення умов більшого залучення громадян на здійснення місцевого самоврядування.

Саме подвійна природа місцевого самоврядування у тому, що з одного боку, це перший рівень влади, з іншого боку – найважливіший інститут вітчизняного громадянського суспільства. Реальне місцеве самоврядування можливе лише там, де населення справді включається у вирішення місцевих проблем, готове взяти на себе відповідальність за життя у своєму місті, селищі, селі. З іншого боку, саме місцеве самоврядування за своєю суттю має стати тією школою громадянської участі, яка підтримуватиме громадські ініціативи на своїй території та даватиме населенню перші уроки участі в управлінні територіальному громадою, виховуватиме патріотизм та громадянську відповідальність. Громадянська участь у місцевому самоврядуванні є одним із базових принципів функціонування цього інституту публічної влади, що становить одну з основ конституційного ладу в державі. Саме, органи самоорганізації населення (ОСН) [28] є однією з форм участі населення у здійсненні місцевого самоврядування.

Експерт із проблем самоврядування С. Була [6, с. 79] особливе значення серед усіх названих форм здійснення населенням місцевого самоврядування надає саме органам самоорганізації населення (ОСН), у визначенні якого вперше виникає термін самоорганізація громадян, що визначає практичну та повсякденну участь громадян у місцевому самоврядуванні. На практиці самоорганізація мешканців як одна з форм реалізації права громадян на місцеве самоврядування означає активну участь громадян у місцевому житті, причому ця участь найбільш продуктивна, якщо вона реалізується через різноманітні громадські структури, що формують основу сучасного громадянського суспільства, створюють сусідське співтовариство. Розвиток сусідських спільнот (community development) передбачає основний наголос на розвиток їхньої здатності до демократичної самоорганізації та співпраці.

Процес розвитку сусідської спільноти або територіальної громади дозволяє [4]: «просувати ініціативи, що йдуть знизу, від мешканців, а не нав'язувати їм бажання «згори»; допомагає встановлювати відносини партнерства та співпраці між сусідами, жителями та спільнотою, жителями та

місцевою владою, жителями та різними місцевими та зовнішніми організаціями та інститутами; ґрунтується на твердій впевненості, що всі жителі мають деякі навички самоорганізації, та допомагає розвивати приховані таланти та людські ресурси спільноти; будується на добрій волі та існуючих навичках людей та спрямований на розвиток цих навичок та підтримку ініціатив; виходить із завдання зміцнення впевненості членів спільноти у власних силах та в собі; спрямовано відновлення, модернізацію місцевих цінностей, відкриття раніше замкнутого суспільства, при одночасному збереженні місцевих традицій та місцевих зв'язків» [33, с. 258].

Йдеться про локальну організацію жителів, які здатні визначати загальні інтереси, висловлювати ці інтереси, і навіть здатні захищати і домагатися реалізації цих інтересів. Тому їх створення є одним із найважливіших завдань громадянського суспільства. Саме ці організації формують основу системи територіального громадського самоврядування в містах і селах. Органи територіального громадського самоврядування є надійними партнерами органів місцевого самоврядування у вирішенні питань місцевого значення. Важливість такого інституту, як орган самоорганізації населення, обумовлена тим, що сприяє вихованню громадянської самосвідомості, організації активної співпраці влади та народу. Виходячи з цього, органи місцевого самоврядування повинні сприяти створенню органів самоорганізації населення (ОСН), створювати умови для формування та діяльності територіального громадського самоврядування.

Сьогодні ОСН реально може стати помітними суб'єктами соціально-економічного розвитку території. Сформульовані типові риси таких організацій ОСН [29]: «виникає лише там, де є ініціатива громадян; відрізняється різноманіттям своїх рівнів (від під'їзду до мікрорайону чи села); може існувати довгий час або зникати, коли результат досягнуто; може мати або не мати статус юридичної особи та відповідну атрибутику – назву, статут, керівний орган; може брати він кілька повноважень у вирішенні питань місцевого значення, чи виконувати лише одну функцію».

Серед переваг, які отримують органи місцевого самоврядування, коли вони залучають громадян до своєї роботи, даючи їм повноваження, можна виділити [22]: «громадяни, отримали можливість та повноваження брати участь у діяльності органів місцевого самоврядування, зазвичай, найактивніше і повно беруть участь у процесі самоврядування; громадяни краще розуміють складність проблем, з якими органи місцевого самоврядування стикаються у своїй діяльності, а отже, терпимо відносяться до того, скільки часу та ресурсів потребує вирішення складних проблем; колективний розум і досвід нових учасників процесів прийняття рішень та вирішення проблем безцінний при розгляді питань, що торкаються все населення; громадяни, залучені до визначення пріоритетів для органів місцевого самоврядування та населення, з більшою ймовірністю підтримають рішення, пов'язані з необхідністю виділення додаткових ресурсів; участь громадськості є благодатним підґрунтям для зростання нових лідерів громадськості (що особливо важливо для розвитку демократії); внесок громадян у діяльність місцевого самоврядування є реальним ресурсом, до якого органи місцевого самоврядування можуть звернутися за спроби збалансувати бюджет». На жаль, прикладів розвитку ОСН у селах серед інших суб'єктів місцевого самоврядування дуже мало, якщо не брати до уваги інститут старост (Додаток Ж).

Однією з яскравих форм участі населення місцевому самоврядуванню є об'єднання співвласників багатоквартирного будинку (ОСББ) [30]. Цей інститут є справжнім інститутом громадянської спільноти. Інститут заснований на розумінні громадянами загального інтересу. Інститут товариства власників житла, як мінімум, так само ефективно, як і приватизація квартир, формує у громадян почуття власності з усіма правами та обов'язками. Створення ОСББ, з одного боку, формує абсолютно нове для громадян коло обов'язків, і в цьому плані є деяким обтяженням, з іншого – дозволяє у разі ефективного управління досягти якісного поліпшення умов свого проживання.

Робота в рамках ОСББ не тільки формує у свідомості громадян зв'язок між власними зусиллями та комфортними умовами життя, не лише прищеплює

навички самостійного, без участі держави, вирішення тих чи інших завдань, а й навчає саме спільних дій, уміння взаємодіяти у рамках колективу з урахуванням інтересів та думок всіх жителів.

Громадянська участь є одним із базових принципів функціонування місцевого самоврядування. Громадяни безпосередньо здійснюють державну владу шляхом референдуму та виборів. Але також очевидно, що на рівні місцевого самоврядування громадянська може і має бути ширшим, оскільки саме там вирішується більшість питань життєдіяльності населення.

Сучасне законодавство [15; 23; 28; 29], яке регулює місцеве самоврядування, позиціонує населення як основне джерело влади в територіальних громадах. Проте зацікавленість місцевих спільнот у реалізації власних ініціатив та безпосереднього здійснення форм місцевого самоврядування є поки низькою. На етапі найбільш масовими формами участі населення у здійсненні місцевого самоврядування є звернення громадян до органів влади. Але без розвитку різних форм самоврядування, без самоорганізації населення, а також його активності та ініціативності ефективність усієї системи місцевого самоврядування буде далеко не повної. Активна громадянська позиція жителів, їх інтерес сприяють поліпшенню ситуації у територіальних громадах. Але існує низка моментів, що перешкоджають активній участі населення у вирішенні питань місцевого значення. Це недолік знань, некомпетентність, невіра у можливість впливати на прийняті рішення, недовіра до органів місцевого самоврядування, а часом просто байдужість до спільних справ.

Гарна проінформованість населення про стан справ у територіальних громадах та про перспективи його розвитку становить основу «інформованої згоди» [26], коли люди знають, розуміють та підтримують місцеву владу. Канали інформування населення про політику та практичну діяльність місцевої влади виключно різноманітні. Основні з них – особисті зустрічі керівників із населенням та засоби масової інформації, бібліотеки тощо. Особисті зустрічі голови територіальної громади, депутатів, керівників органів та посадових осіб

місцевого самоврядування з жителями повинні проводитись регулярно, за затвердженим графіком. Гідність цієї форми в тому, що жителі можуть на місці ставити запитання, що їх цікавлять, і отримувати відповіді.

Взаємодія громадських об'єднань місцевого співтовариства зі складовими системами місцевого самоврядування викликала до життя конкретні форми співпраці різних соціальних груп, які спрямовані на певні та узгоджені цілі (Додаток К).

Органи місцевого самоврядування мають проводити постійну роботу, спрямовану на підвищення інтересу населення до життєдіяльності території, включення їх у процеси розвитку територіальної громади. Для цього необхідно створювати умови для участі громадськості у виробленні, прийнятті та реалізації рішень; організовувати у територіальній громаді спеціальні семінари та тренінги, що стимулюють появу груп місцевих активістів; працювати з молоддю, розробляти спеціальні молодіжні програми; розвивати дитячі громадські організації та об'єднання тощо.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ РОЗВИТКУ АКТИВНОСТІ ТА ДОМІНУЮЧИХ ФОРМ УЧАСТІ НАСЕЛЕННЯ У МІСЦЕВОМУ САМОВРЯДУВАННІ

Виділяють три аспекти поняття міське самоврядування [11; 12; 41]: соціальний, функціональний та інституційний аспекти. В інституційному аспекті міське самоврядування сприймається як соціальний інститут, у якого населення безпосередньо чи через створювані ним органи бере участь у вирішенні питань місцевого значення. Мається на увазі форма організації та регулювання суспільного життя, що історично склалася, що забезпечує виконання життєво важливих для суспільства функцій і включає сукупність певних зв'язків, норм і ролей, які на практиці виявляються в діяльності органів місцевого самоврядування, посадових осіб місцевого самоврядування, добровільних об'єднань громадян формального і неформального характеру.

У функціональному аспекті акцентується увага на тій ролі, яку виконує міське самоврядування як суб'єкт соціальної системи в її організації як цілого, у досягненні цілей та задоволенні потреб індивідів та їх груп.

У соціальному аспекті головним є питання суб'єкт місцевого самоврядування. У першу чергу йдеться про проблеми формування соціальної бази місцевого самоврядування, яку – в ідеалі – повинні становити всі жителі конкретної території, які мають право на вирішення питань місцевого значення або, принаймні, орієнтовані на це. В даному випадку йдеться про організовану самодіяльність населення через громадські об'єднання широкого спектру, територіальні спільноти (або органи самоорганізації населення), а також окремих громадян, які готові до участі та беруть участь у референдумах, зборах або конференціях за місцем проживання, здатних виявляти себе в інших формах безпосередньої участі населення у місцевому самоврядуванні. Місце урядових і неурядових організацій у механізмі функціонування місцевого самоврядування наведене у додатку Л.

Можна зазначити, що проблематика формування соціальної бази місцевого самоврядування набуває особливої уваги у зв'язку з необхідністю вироблення стратегій сталого розвитку територіальних громад з урахуванням територіальної специфіки та на основі впровадження нових технологій управління.

У соціологічних дослідженнях [19; 22], що проводяться, об'єктом виступає доросле населення, але цього недостатньо для опрацювання питань формування соціальної бази місцевого самоврядування, а думка з цих питань посадових осіб місцевого самоврядування виявляється дуже рідко. Зрозуміло, що проводити такі опитування складно через важку досяжність цих респондентів і високих витрат.

Подолати ці прогалини в емпіричному знанні дозволяють результати соціологічного дослідження, проведеного Програмою сприяння громадській активності «Долучайся» (USAID) [22]; «Українська молодь сьогодні – 2023» (результати репрезентативного опитування студентів та дослідження молоді) [19]; «Вплив війни на молодь в Україні 2023» [17].

Для нашого дослідження є важливим те, що переважна більшість опитаних (точніше – 91%) повністю поділяють думку про те, що активна громадянська позиція жителів, їх інтерес сприяють поліпшенню соціальної ситуації в територіальних громадах [22].

Цікавим здається, що деякі респонденти поділяють цю точку зору за певних умов, наприклад, вони кажуть, що активна громадянська позиція мешканців сприяє покращенню соціальної ситуації в територіальній громаді, лише тоді, коли мешканці виступають із конструктивними пропозиціями, інакше соціальна напруга лише зростає. Лише 6% респондентів вважають, що активність жителів марна і лише заважає підвищенню відповідальності місцевої влади та муніципальних служб за обстановку в громадах. (Додаток Д).

Для нашого дослідження важливо було зрозуміти, що перешкоджає активній участі населення у вирішенні питань місцевого значення [19]: на думку молоді України, це насамперед звичка сподіватися на готове (держава

повинна подбати про рішення цієї проблеми) (7,5%), потім байдужість до спільних справ (27,1%). Нестача знань і некомпетентність (не знаю про доступні можливості) (15,2%), невіра в можливість впливати на прийняті рішення (15,5%) та індивідуалізм, коли «кожен сам за себе» (13,9%). На брак часу надмірну зайнятість вказують 24,1% опитаних. Кожен дев'ятий причини неучасті населення у місцевому самоврядуванні бачить у недовірі органам місцевої влади (14,9%), кожен десятий – у відсутності організації (12,4%). При цьому самі респонденти як перешкоди для участі населення у вирішенні питань місцевого життя називають «роз'єднаність населення», «відсутність культури, традицій подібної участі», «невпевненість у завтрашньому дні, проблеми соціального характеру (низька зарплата, відсутність житла, роботи)», «лінь», «огляд на минуле» [19].

Таким чином, актуальним є питання про кількісні характеристики соціальної бази місцевого самоврядування в громадах. Треба сказати, кожен третій опитаний важко дати у відповідь питання, яка частина населення його міста, села, за оцінками, становить соціальну основу місцевого самоврядування. Найчастіше голови об'єднаних територіальних громад позиціонують соціальну базу місцевого самоврядування в інтервалі від 25 до 50% (майже кожен другий) [1].

Важливо зазначити, що за відсутності чітких критеріїв віднесення до соціальної бази місцевого самоврядування респонденти самі обирали, кого варто відносити до цієї групи. За різними типами територіальних громад яскравих відмінностей у оцінках соціальної основи місцевого самоврядування немає. Середні оцінки соціальної бази у містах перебувають на рівні 33,2%, у районах – на рівні 35,5%, у міських поселеннях – на рівні 37,3%, у сільських поселеннях – на рівні 36,3% [19] (Додаток М табл 2).

Говорячи про конкретні соціальні групи, які складають кістяк соціальної бази місцевого самоврядування в територіальних громадах, респонденти найчастіше говорять про: «працевдатне населення», «бюджетники», називають пенсіонерів, вчителів, медичних працівників. У сільських поселеннях також

фігурують особливі соціальні групи: «сільська інтелігенція» (працівники бібліотек, працівники культури, вчителі, працівники охорони здоров'я), сільський «середній клас» (до якого відносять керівників підприємств та організацій, колективи фермерських господарств та інших сільгоспідприємств, підприємців, фермерів та ін., хоч і представники сільської інтелігенції теоретично можуть бути віднесені до цієї групи) [1].

Деякі керівники органів місцевого самоврядування називають конкретні соціальні групи, найбільш орієнтовані вирішення питань місцевого значення у великих містах. Це – об'єднання громадян за місцем проживання (територіальні громади, товариства власників житла, ініціативні групи), члени та учасники громадських організацій (рад ветеранів, рад старших по будинках та під'їздах), ветерани, пенсіонери, студенти, школярі, працівники соціальної сфери. Також йдеться про те, що до участі у громадському житті за місцем проживання більш схильні громадяни віком від 40 до 70 років та представники інтелігенції. Кордони соціальної бази цілком рухливі можуть розширюватися.

Проблема формування соціальної бази місцевого самоврядування цікавить як наукове співтовариство, а й багатьох місцевих керівників. На активізацію участі населення у вирішенні питань місцевого значення як на можливість поліпшення соціально-економічної ситуації сподівається кожен третій голова територіальної громади, а на посилення уваги до думки населення та його облік при прийнятті управлінських рішень – кожен п'ятий. Диференціація позицій респондентів у цьому питанні щодо окремих типів територіальних громад очевидна: велику зацікавленість демонструють керівники сільських поселень [1; 22].

Можна дійти невтішного висновку, що соціальна база громадянського суспільства, становить щонайменше 90% дорослого населення [1], тобто людей, що у соціальних практиках громадянського суспільства чи орієнтованих до цього. У цьому складі групи відрізняється за рівнем готовності членів об'єднуватися з іншими людьми будь-яких спільних дій, якщо їхні ідеї та інтереси збігаються, і навіть за рівнем залучення до соціальної практики

громадянського суспільства. З результатів дослідження видно, що громадянське суспільство має потенціал нарощування найперспективнішої частини своєї соціальної бази – ядра та його сателіта – за рахунок представників буферної зони, в яку входить кожен четвертий українець, що вже має позитивну установку на об'єднання.

У цьому сенсі актуальним стає питання про вироблення та реалізацію державної політики у сфері сприяння розвитку громадських ініціатив, основними суб'єктами якої стали б не стільки органи влади, скільки самі структури громадянського суспільства, здатні взяти на себе функції щодо формування позитивної громадської думки населення щодо участі у суспільній діяльності, добровільності, благодійності. Великий інтерес для нашого дослідження становили найпоширеніші форми участі населення місцевому самоврядуванню. З відповідей голів територіальних громад відомо, що це звернення громадян до органів місцевого самоврядування та громадські слухання [1; 19; 22]. Відповідно до законодавства громадяни мають право на індивідуальні та колективні звернення [1; 19; 22].

Під зверненнями прийнято розуміти викладені в усній чи письмовій формі пропозиції, заяви, скарги, клопотання, зокрема колективні звернення громадян. Судячи з відповідей респондентів, 83,4% територіальних громад мають місце звернення громадян до органів місцевого самоврядування [1]. Інститут публічних слухань у територіальних громадах є важливим елементом Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» [23]. Правові рамки, що регламентують проведення публічних слухань, дозволяють говорити про нову якісну відмінність цього інституту від уявлення про депутатські слухання, що широко практикуються в різних громадах. Їм надано статус організаційної форми участі населення у здійсненні місцевого самоврядування.

Громадські слухання можна визначити як форму участі населення реалізації місцевого самоврядування у вигляді проведення зборів жителів громад для громадського обговорення проєктів.

Проте органам самоорганізації населення, громадським та іншим недержавним некомерційним організаціям населення відводять ще скромнішу роль. Лише 2-3% українців називають їх у ряді суб'єктів, які найбільше впливають на місцеву ситуацію [19]. Але органи самоорганізації населення реально можуть стати помітними суб'єктами соціально-економічного розвитку міста.

Серед інших форм участі населення у місцевому самоврядуванні згадують також реалізацію правотворчої ініціативи громадян та опитування громадян. Під правотворчою ініціативою розуміються такі суспільні відносини, що складаються внаслідок діяльності громадян щодо розробки та внесення до органів місцевого самоврядування проектів правових актів з питань місцевого значення [21; 25; 29; 31]. Ця форма участі населення в місцевому самоврядуванні має місце у кожній територіальній громаді, причому найчастіше у містах.

В результаті опитувань (Додаток М табл. 2), що лише 47,8% українців повною мірою відчують відповідальність за те, що відбувається у їхньому місті (селі); однак 52,9 % населення сходу відчуває відповідальність за те, що відбувається в його будинку та дворі повною мірою; ще 40,8% українців центру відчують за це відповідальність значною мірою, а 13,8% взагалі важко відповісти [19].

Отже, необхідною видається розробка коштів на підвищення активності населення до самоорганізації в містах і селах, щоб населення брало участь у вирішенні питань місцевого значення. Зміцнення основ місцевого самоврядування створює можливості для кожного громадянина бути активним та безпосереднім учасником забезпечення своїх інтересів. Сьогодні ідея місцевого самоврядування постає як елемент організації публічної влади у громадянському суспільстві, як механізм забезпечення права і свободи особистості, як необхідна передумова розкриття всіх потенційних можливостей людини.

ВИСНОВКИ

1. Розкрито роль місцевого самоврядування як соціального інституту. Саме формування демократичної державності передбачає розвиток чинників становлення місцевого самоврядування так і зміцнення основ народовладдя. Тому ідеї місцевого самоврядування, засновані на демократії, вимагають глибокого теоретичного осмислення, розробки комплексу заходів, які забезпечують їх розвиток, без яких неможливий прогрес самоврядних відносин.

В свою чергу, самоврядування, будучи принципом демократії, забезпечує її здійснення, розвиває її, удосконалює, перетворює народну владу на самоврядну діяльність громадян у їхніх же інтересах та на їхнє благо. І в цьому сенсі місцеве самоврядування вже включає демократію – представницьку (виборні органи) і безпосередню (референдуми, збори громадян, правотворча ініціатива, звернення до органів місцевого самоврядування).

Визначено, що інститути місцевого самоврядування створюють умови для участі кожного громадянина в обговоренні та прийнятті законів держави, у виборі своїх представників та у проведенні в життя нормативних актів.

Доведено, що громадянське суспільство зближується з місцевим самоврядуванням, оскільки в основі місцевого самоврядування лежить індивідуалізована форма існування соціальності у її протиставленні політичному розвитку та зрілості суспільства в цілому. Самоврядування ж надає самостійності громадянському суспільству, обмежуючи всевладдя держави. Досягши зрілості, громадянське суспільство стає здатним ставити діяльність держави під контроль.

2. Нами проведено аналіз механізмів взаємодії органів місцевого самоврядування та населення, це показує, що місцеве самоврядування виконує важливі функції: забезпечує задоволення потреб місцевого співтовариства, здійснює інституційний контроль за розподілом ресурсів, якістю життя, виконанням вимог суспільства до громадян та в їх інтересах. Тому йдеться про локальну організацію жителів, які здатні визначати загальні інтереси,

висловлювати ці інтереси, і навіть здатні захищати і домагатися реалізації цих інтересів. Тому їх створення є одним із найважливіших завдань громадянського суспільства. Виходячи з цього, органи місцевого самоврядування повинні сприяти створенню органів самоорганізації населення (ОСН), створювати умови для формування та діяльності територіального громадського самоврядування.

Доведено, що взаємодія громадських об'єднань місцевого співтовариства зі складовими системами місцевого самоврядування викликала до життя конкретні форми співпраці різних соціальних груп, які спрямовані на певні та узгоджені цілі.

3. Визначено напрями розвитку активності та домінуючі форми участі населення у місцевому самоврядуванні. Як показали результати аналізу стану системи місцевого самоврядування дозволили розробити низку рекомендацій щодо залучення населення до управлінського процесу, для реалізації яких можлива робота щодо підвищення ступеня інформаційної відкритості діяльності органів місцевого самоврядування. Їхні зусилля можуть бути спрямовані на: реалізацію ефективної соціальної політики на місцевому рівні. Доцільним є використання органами місцевого самоврядування методик проведення діагностики соціальних потреб місцевого співтовариства. В результаті опитувань членів територіальних громад, лише 47,8% українців повною мірою відчують відповідальність за те, що відбувається у їхньому місті (селі); однак 52,9 % населення сходу відчуває відповідальність за те, що відбувається в його будинку та дворі повною мірою; ще 40,8% українців центру відчують за це відповідальність значною мірою, а 13,8% взагалі важко відповісти.

Для реалізації цієї мети потрібно створення з боку органів влади необхідних умов для мотивації діяльності органів місцевого самоврядування на користь населення та для участі населення у вирішенні місцевих проблем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Активні громадяни України, які змінюють країну: результати дослідження від 22.12.2023. URL <http://nrcu.gov.ua/news.html?newsID=97511>. (дата звернення 08.01.2024).
2. Баймуратов М.О., Кравець О.О. Теоретичні підходи до формування правового простору локальної демократії в Україні *Роль юридичної служби органу місцевого самоврядування в формуванні та функціонуванні правового простору локальної демократії* : монографія. Одеса : Фенікс, 2018. 234 с.
3. Берданова О. В., Вакуленко В. М., Гринчук Н. М., Колтун В. С., Куйбіда В. С., Ткачук А. Ф. Управління розвитком об'єднаних територіальних громад на засадах громадської участі: навч. посіб. Київ : 2017. 129 с.
4. Бобровська О. Розвиток корпоративної соціальної відповідальності – дієвий інструмент підвищення якості і ефективності місцевого самоврядування. URL : <http://scholar.googleusercontent.com>(дата звернення 11.02.2024).
5. Бориславська О. Сутність призначення місцевого самоврядування і Європейська доктрина та Україна. *Децентралізація публічної влади: досвід європейських країн та перспективи України*. Центр політико-правових реформ. Київ. 2012. 212 с.
6. Була С., Гнатюк В. Локальна демократія як фундаментальна категорія в актуалізації проявів інституціонально-правових модулів місцевого самоврядування: кореляція, формалізація та схематизація основних понять. *Вісник Львівського університету*. 2015. Вип. 6. С. 76-88.
7. Бурега В.В. Соціальний феномен державного управління та місцевого самоврядування: точки зіткнення. *Сучасні суспільні проблеми у вимірі соціології управління*. 2014. Т. 15. Вип. 281. С. 15-24.
8. Взаємодія органів державної влади та громадянського суспільства : навч. посіб. / за наук. ред. д-ра соц. наук, проф. Ю. П. Сурміна, д-ра іст. наук, проф. А. М. Михненка ; авт. кол.: Ю. П. Сурмін, А. М. Михненко, Т. П. Крушельницька та ін. Київ : НАДУ, 2011. 388 с.

9. Грішнова О. Соціальна відповідальність у контексті подолання системної кризи в Україні. URL : <https://dse.org.ua/arhcrive/15/3.pdf>. (дата звернення 24.12.2023).
10. Дацій Н.В., Зайцева Л.І., Кравченко О.О. Розвиток громадянського суспільства як інституту публічної влади. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2020. vol. 9. URL : <http://www.dy.nayka.com.ua>. (дата звернення: 12.12.2023).
11. Децентралізація влади: порядок денний на середньострокову перспективу : аналіт. доп. / за наук. ред. Я. А. Жаліла. Київ : НІСД, 2019. С. 4-6.
12. Енциклопедія державного управління : у 8 т. Т. 5: Територіальне управління / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України ; наук.-ред. колегія: Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. / за ред. О. Ю. Амосова, О. С. Ігнатенка, А. О. Кузнецова. Харків : Вид-во ХарПІ НАДУ "Магістр", 2011. 408 с.
13. Європейська хартія місцевого самоврядування від 15 жовтня 1985 р., ратифікована Законом України від 15 липня 1997 р. № 452/97- № 38. Ст. 249. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text (дата звернення 12.01.2024).
14. Козаков В. М. Соціально-ціннісні засади державного управління в Україні : монографія. Київ. : Вид-во НАДУ, 2017. 84 с.
15. Конституція України : Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення 12.10.2023).
16. Міжнародні та європейські стандарти місцевого самоврядування: проблеми імплементації в Україні [Текст] : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (20 грудня 2019 р., м. Львів) / за наук. ред. проф. М. Микієвича, проф. О. Сушинського. Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2020. 300 с.
17. Міністерство молоді та спорту України : Вплив війни на молодь в Україні 2023 рік. URL: https://mms.gov.ua/storage/app/sites/16/Molodizhna_polityka/2023/Socdoslidjenja/Vpliv%20viiy. (дата звернення 16.01.2024).

18. Мельнічук О.В. Роль соціального інституту розвитку як основи місцевого самоврядування. «*Actual problems of practice and science and methods of their solution*» секція «Державне управління»: матер. IV Міжнарод. наук-практ. конф. (31 січня- 2 лютого 2022 р., Мілан, Італія). С.569-571.

19. Національне опитування молоді в Україні « Українська молодь сьогодні – 2023» (6.10.2023, дослідження молоді, опитування студентів). URL :// <https://www.sapiens.com.ua/ua/publication-single-page?id=286> (дата звернення 22.12.2023).

20. Напрями активізації участі громадськості у місцевому самоврядуванні в містах України: *Аналітична записка*. Національний інститут стратегічних досліджень. URL : <http://www.niss.gov.ua/articles/1809/>. (дата звернення: 17.12.2023).

21. Про затвердження Державної цільової соціальної програми “Молодь України” на 2021-2025 роки та внесення змін до деяких актів Кабінету Міністрів України: постанова КМУ від 2 червня 2021 р. № 579. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/579-2021-п#Text>. (дата звернення: 17.01.2024).

22. Програма сприяння громадській активності «Долучайся» (USAID). Національне опитування громадської думки (від 20 грудня 2023 р.). URL : [prosvita. ua/ blog/tsinnosti-problemy-ta-gromadska-aktyvnist-ukrayintsiv-shho-pokazaly-rezultaty-doslidzhennya-ract/](http://prosvita.ua/blog/tsinnosti-problemy-ta-gromadska-aktyvnist-ukrayintsiv-shho-pokazaly-rezultaty-doslidzhennya-ract/) (дата звернення 10.01.2024).

23. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 року // Відомості Верховної Ради України. 1997. № 24. Ст.170. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр#Text>. (дата звернення 11.10.2023).

24. Про службу в органах місцевого самоврядування : Закон України від 02.05.2023. № 3077-IX, ст. 175. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3077-20#Text>. (дата звернення 16.01.2024).

25. Про добровільне об’єднання територіальних громад: Закон України від 05.02.2015 №157-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19>. (дата звернення 22.01.2024).

26. Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні : Закон України // Голос України. 2007. №21. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/597-07#Text>. (дата звернення 16.03.2024).

27. Про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади) : Проект Закону України № 2217а від 01 липня 2015 р. [попередньо схвалений ВРУ 31 серпня 2015 р. (проект відкликано – 29.08.2022 р.)]. URL : <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc>. (дата звернення 11.10.2023).

28. Про органи самоорганізації населення: Закон України від 11 липня 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. 2001. № 48. Ст. 254. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2625-14#Text> (дата звернення 22.10.2023).

29. Про затвердження Програми забезпечення діяльності органів самоорганізації населення міської територіальної громади на 2022-2026 роки : Виконавчий комітет міської ради від 22 грудня 2021 року №479-14/VIII URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-01#Text>. (дата звернення 12.01.2024).

30. Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку: Закон України від 09.10. 2001 р. №2866 III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-01#Text>. (дата звернення 12.01.2024).

31. Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні: Указ Президента України від 26 лютого 2016 р. № 68/2016. Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/68/2016/paran20#n20>. (дата звернення 18.03.2024).

32. Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021 – 2026 роки : Указ Президента України від 27.09.2021 р. № 296-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/487/2021#Text> (дата звернення 17.12.2023).

33. Про участь громадян у місцевому публічному житті. Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи від 6 грудня 2015 року // Досвід децентралізації у країнах Європи : зб. док. / заг. ред. В. Б. Гройсмана ; пер. з іноз. мов. Київ : Інститут законодавства Верховної Ради України, 2015. 766 с.

34. Рабінович С. П. Забезпечення прав і свобод людини і громадянина в діяльності органів місцевого самоврядування : конспект лекцій. Львів : Малий видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2015. 184 с.

35. Рубцов В. П. Про суперечності становлення інституту органів самоорганізації населення та нову концепцію їх створення. ГО «Інститут місцевої демократії». URL : <https://sites.google.com/site/ngoildua/nasi-publikacii>. (дата звернення 05.02.2024).

36. Софінська І.Д. Принцип субсидіарності у місцевому самоврядуванні України та країн Європейського Союзу : монографія. Львів : Каменяр, 2014. 397 с.

37. Софінська І.Д. Міжнародно-правові стандарти місцевого самоврядування : навч. посіб. Львів : Каменяр, 2016. 241 с.

38. Стецюк Н.В. Місцеве самоврядування в державно-правовій доктрині України: від національних традицій до сучасних європейських стандартів. *Міжнародні та європейські стандарти місцевого самоврядування: проблеми імплементації в Україні* : матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (20 грудня 2019 р., м. Львів) : ЛРІДУ НАДУ, 2020. С. 81-85.

39. Сушинський О. І. Спроможна громада: концепція засад гарантій. *Муніципальна реформа к контексті євроінтеграції України: позиція влади, науковців, профспілок та громадськості* : тези доповідей Другої щорічної всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 6 грудня 2018 р.). Київ : ТОВ “ВІ ЕН ЕЙ ПРЕС”, 2018. С. 42-47.

40. Шляхи формування та розвитку самодостатніх суб’єктів муніципального руху: європейські виміри та орієнтири: монографія / за заг. ред. О.М. Кондрашова, Н.В. Дацій. Миколаїв: Ємельянова Т.В., 2013. 352 с.

41. Шобер Петер. Місцеве самоврядування: Ідея сучасної громади / пер. з нім. Р. Мов’яка ; ред. Є. Г. Бразуль-Брушковського. Львів : Ахіл, 2021. 272 с.

42. Гузь В.В. Аналіз механізмів взаємодії органів місцевого самоврядування та населення. *Механізми управління розвитком території*: зб.

наукових праць у 2-х частин. Ч.1. Житомир: Поліський національний університет, 2023. С. 146-147.

43. Huz Vitalii. Approaches to the development of local government in the aspect of the social institution of development. *Теоретичні аспекти та практичні проблеми управління, економіки та природокористування в Україні: збірник праць VII Міжн. наук-практ конференція 2-3 листопада 2023 року. м. Київ. Таврійський національний університет імені В.І Вернадського. С. 21-23*